UTRECHT + ECONOMISCH BEELD

September 2017

Rienstra Beleidsonderzoek en Beleidsadvies BV
NEO Observatory

Pieter Tordoir
Erik Stam

De huidige economische situatie in de provincie Utrecht+

Inleiding

De jongste cijfers over de economische ontwikkeling van Nederland laten een stevig herstel zien. Uit allerlei studies blijkt bovendien dat de economische ontwikkeling in hoge mate in grootstedelijke regio's is geconcentreerd. Wat betekent dit voor de provincie Utrecht en omliggende regio's?

Over de provincie Utrecht is veel informatie beschikbaar, maar het ontbreekt aan een totaalbeeld over de economie en het economisch groeiperspectief van de provincie en de afzonderlijke gemeenten en regio's. Dit totaalbeeld is belangrijk voor de verdere uitwerking van regionaal beleid en visies op de economische ontwikkeling.

Het doel is om een feitelijk, duidelijk, robuust en scherp beeld over de economische positie van de provincie en omliggende regio's (provincie Utrecht +) op te stellen. Daarbij gaat het ook om de rol van provincie Utrecht+ in nationale en internationale netwerken. Waar zinvol is een vergelijking opgenomen met andere metropoolregio's in Nederland.

De provincie Utrecht+

Provincie Utrecht gaat uit van een grens ontkennende economie, zodat direct aangrenzende economische regio's Gooi en Vechtstreek en Regio FoodValley mee zijn genomen in het onderzoek. Utrecht Zuid-Oost en Regio FoodValley overlappen elkaar in drie gemeenten.

Economie Provincie Utrecht+ herstelt even snel als landelijk

Het bruto regionaal product (BRP) van de provincie Utrecht+ groeit in 2016 met 2,4 procent. Landelijk bedraagt de groei van de economie 2,2 procent. Hoewel dit voorlopige cijfers zijn, komt de omvang van het BRP van de provincie Utrecht+ in 2016 op 95 miljard euro, 13,8 procent van het landelijk totaal. Over de laatste drie jaar, waarin er duidelijk herstel van de conjunctuur is, groeit het BRP van de provincie Utrecht+ met 2 procent gemiddeld ongeveer even snel als dat van Nederland (1,9 procent). De economie van de MRA (bevat onder meer het Coropgebied Gooi en Vechtstreek), met de MRDH en Zuidoost Noord-Brabant metropoolregio's waarmee Provincie Utrecht+ zich vergelijkt, herstelde sneller met een groei van het BRP van 3,3 procent over 2014-2016. Zuidoost Noord-Brabant groeide in dezelfde periode met 3,0 procent en de MRDH met 2 procent. MRA en Zuidoost Noord-Brabant herstelden sneller dan landelijk; de provincie Utrecht+ en de MRDH in hetzelfde tempo als landelijk.

Economische groei in de provincie Utrecht+ 2014-2016.

Groei bruto regionaal product (BRP) naar periode, %

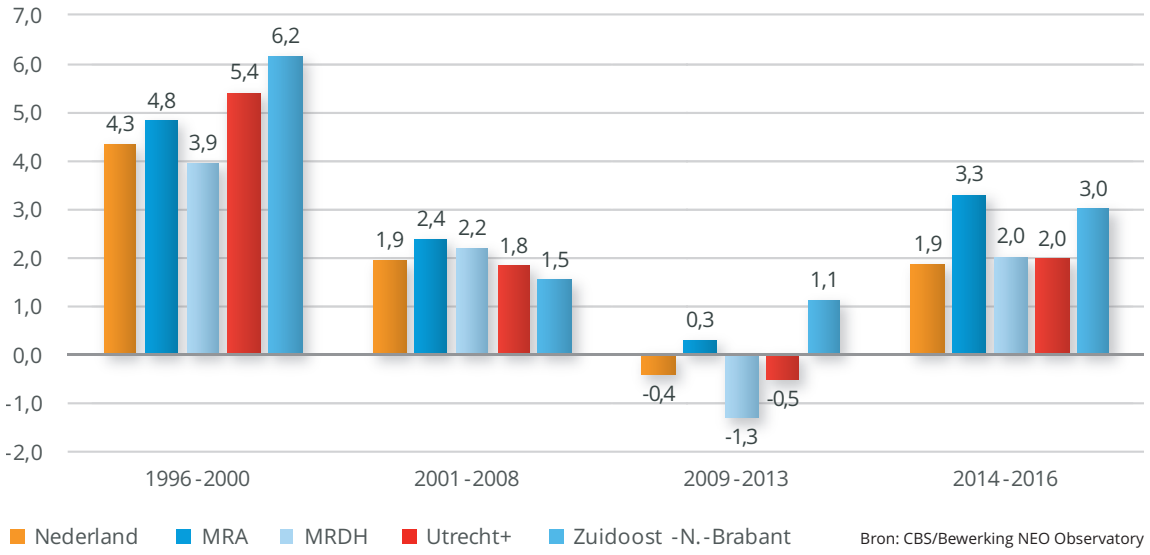

Bron: CBS/Bewerking NEO Observatory

Provincie Utrecht netto exporteur van diensten aan Nederland

De groei van de economie van de provincie Utrecht+ was voor 2000 fors hoger dan landelijk. Deze bovengemiddelde ontwikkeling was destijds gedreven door de snelle groei van ICT-sector en de financiële diensten. Met de specialistische zakelijke diensten zijn dit in toegevoegde waarde de drie grootste sectoren in de provincie Utrecht+. Na 2001 en zeker na 2008 valt de extra groei van deze sectoren echter weg en komt de groei van de provincie Utrecht+ uit op het nationale gemiddelde. Van extra groei op basis van synergie en omvang is geen sprake: er zijn geen agglomeratievoordelen die voortkomen uit de relaties tussen bedrijven en sectoren zoals in de MRA en in Zuidoost-Noord-Brabant. De extra groei van voor 2000 was sectoraal, met Nederland als afzetmarkt, gedreven. De economie van de provincie Utrecht draait in hoofdzaak op de leverantie van diensten aan de rest van Nederland, zo blijkt uit een analyse van de zakelijke transacties van en naar Utrecht.

Onderlinge binnenlandse leveringen van de provincie Utrecht met Overig Nederland en saldo

Intermediaire leveringen (2012), in mln. euro's

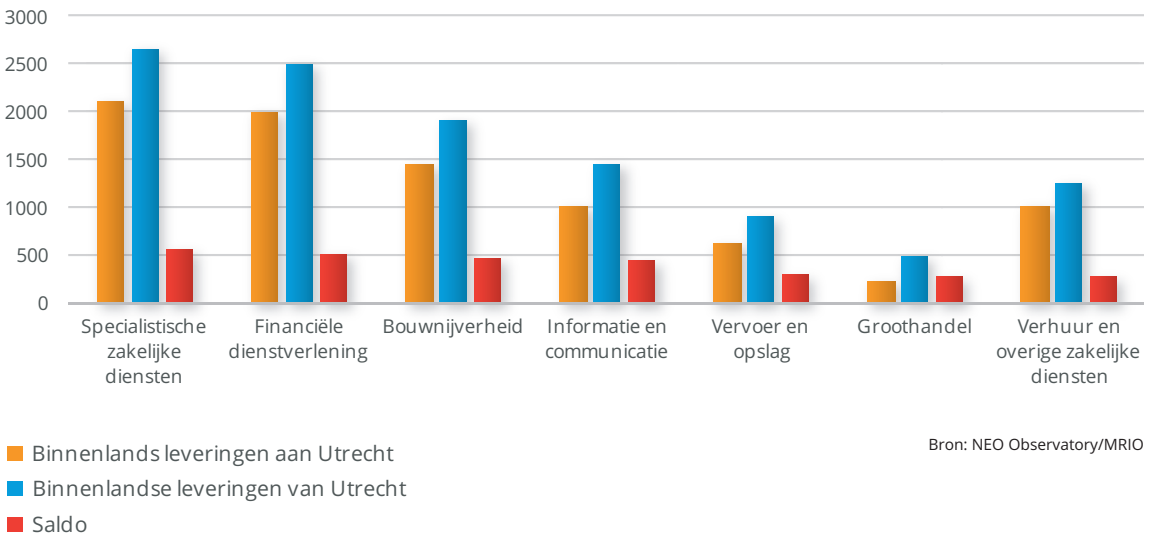

Bron: NEO Observatory/MRIO

Bevolkingsgroei verloopt beduidend sneller dan landelijk

De groei van de bevolking van de provincie Utrecht+ in de periode 2014-2016 is twee maal sneller dan landelijk, namelijk 0,7 procent gemiddeld per jaar, tegen 0,4 procent landelijk. De bevolking groeit in de provincie Utrecht+ weliswaar absoluut even snel als de werkgelegenheid, maar landelijk groeit de werkgelegenheid sneller dan de bevolking. De bevolkingsgroei, vooral door groei in stad en stadsgewest Utrecht, is derhalve betrekkelijk hoog in de provincie Utrecht+, of het herstel van de werkgelegenheid traag. Het betekent netto een versterking van de woonfunctie en uitbreiding van het arbeidsaanbod ten opzichte van de vraag naar werknemers. Daardoor ontstaat extra druk op de woningmarkt die leidt tot een mismatch tussen vraag en aanbod en een ruimtelijke uitsortering van wonen en werken voor middelhoog- en laag opgeleiden.

Bevolkingsgroei in de provincie Utrecht+ 1996-2016.

Bevolkingsgroei naar periode, %

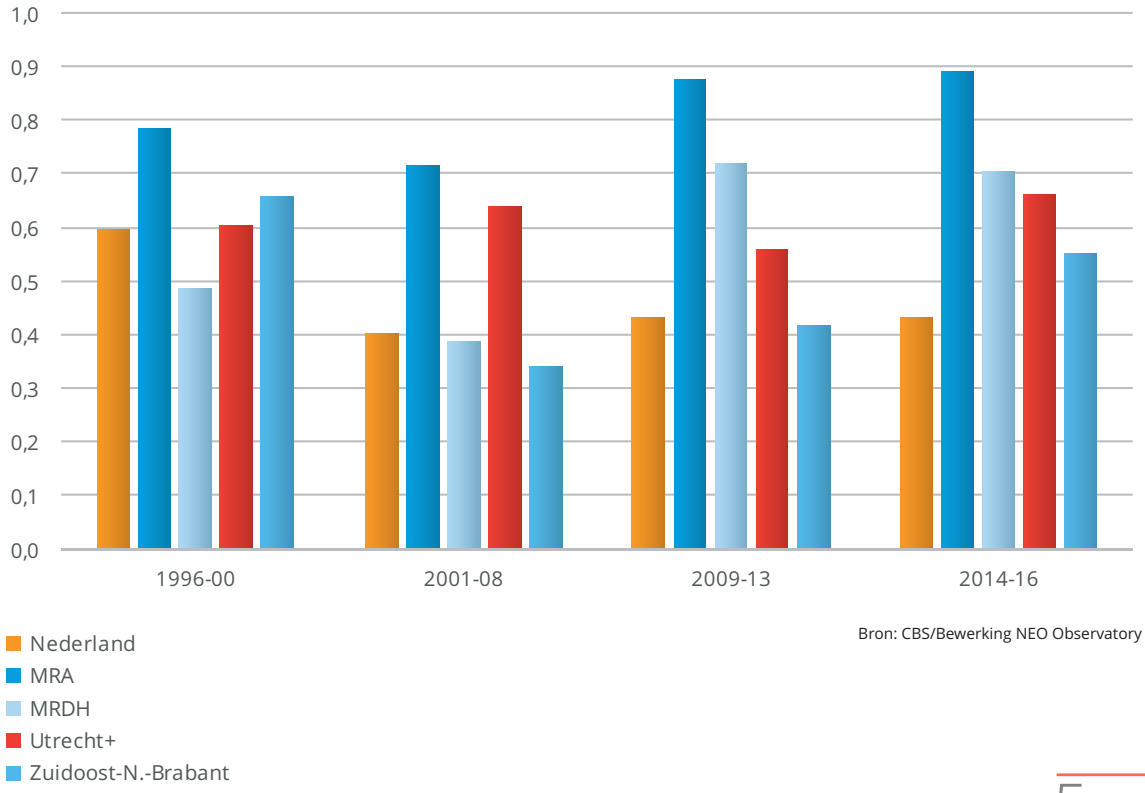

Bron: CBS/Bewerking NEO Observatory

Toename werkgelegenheid vergelijkbaar met landelijk

De werkgelegenheid van de provincie Utrecht+ herstelt in praktisch hetzelfde tempo als landelijk, namelijk met 0,6 respectievelijk 0,7 procent gemiddeld over 2014-2016. Zuidoost-Noord-Brabant laat hier een hoger cijfer zien, namelijk 1 procent over dezelfde periode. De belangrijkste sectoren in provincie Utrecht+ voor de werkgelegenheid zijn de gezondheidszorg, overige zakelijke diensten en specialistische zakelijke diensten. Hoewel de groei van de werkgelegenheid in deze bedrijfstakken na 2009 terugvalt, blijft een bescheiden positieve toename over. Procentueel neemt de werkgelegenheid vanaf 2009 toe in de horeca, overheid, zorg, energie en cultuur/sport/ recreatie. Dat zijn deels kleinere sectoren, maar het laat zien dat het overwegend consumentendiensten zijn waar enige groei van de werkgelegenheid plaatsvond.

Werkgelegenheid in de provincie Utrecht+ 1996-2016.

Groei werkgelegenheid naar periode, %

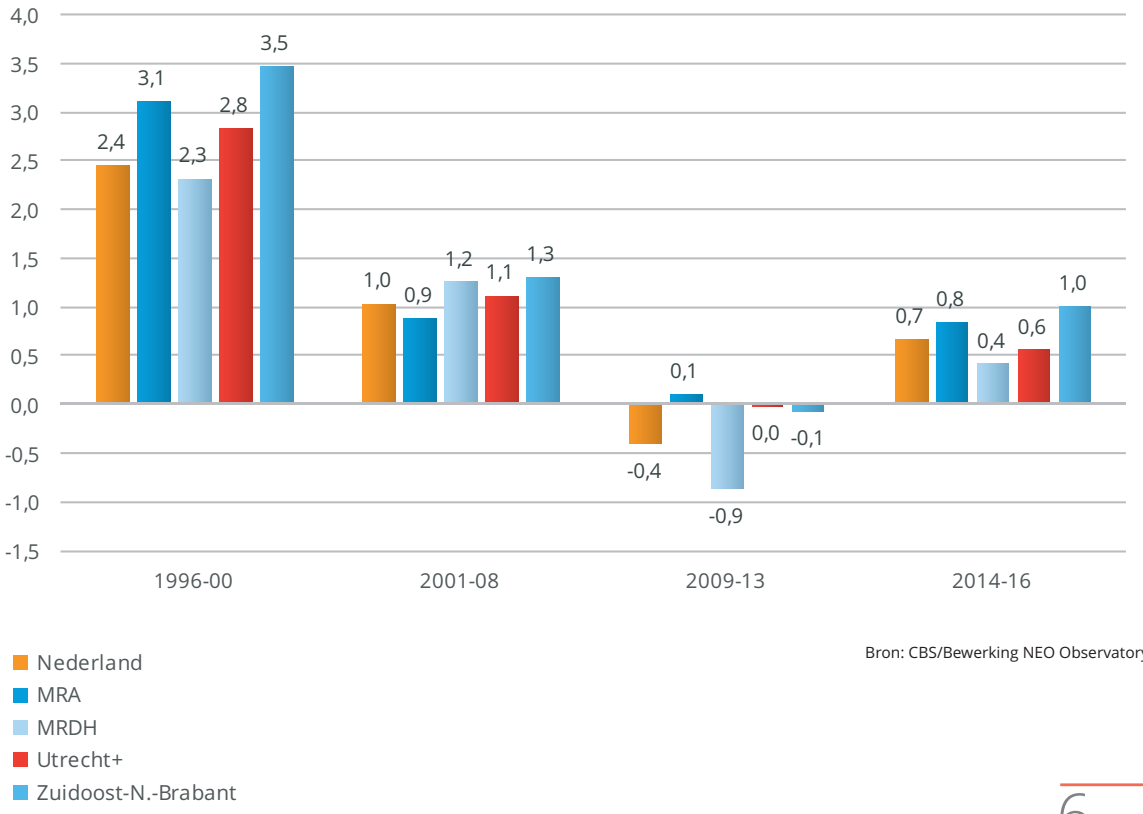

Bron: CBS/Bewerking NEO Observatory

Gezondheidseconomie onderscheidend en veelbelovend

De combinatie van een sterk Utrecht Science Park, Wageningen Universiteit (WUR), de kruisbestuiving van ICT & Health (E-Health, de vestiging van veel R&D in Life Sciences & Health en veel ICT-bedrijven (o.a. ICT Campus Veenendaal) maakt provincie Utrecht+ op het vlak van lifesciences, gezondheid en voeding zeer krachtig en veelbelovend met een hoog groeipotentieel in de gezondheidseconomie. Provincie Utrecht+ huisvest daarnaast veel samenwerkingsorganen op het gebied van gezondheidszorg zoals brancheverenigingen. Primaire en secundaire zorg kent een forse omvang. Deze sector vormt 14,1% van de werkgelegenheid en kent de komende jaren nog een flinke groei van de werkgelegenheid.

E-Health

Spreiding actoren E-Health-projecten

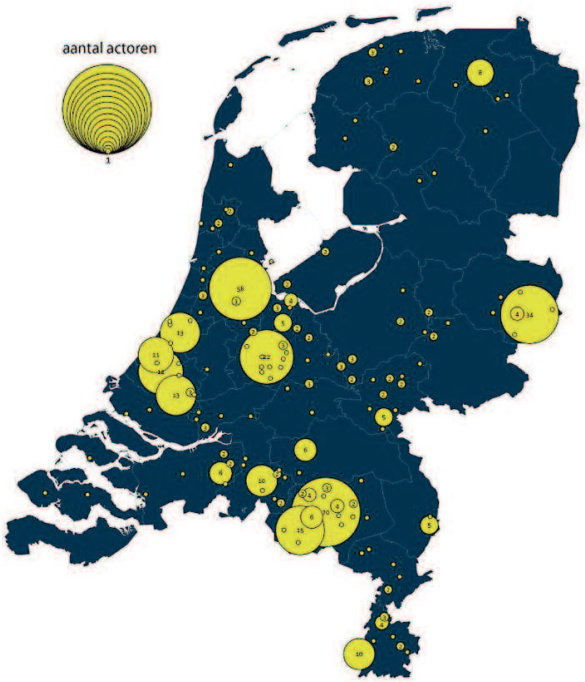

Interregionale relaties actoren E-Health-projecten

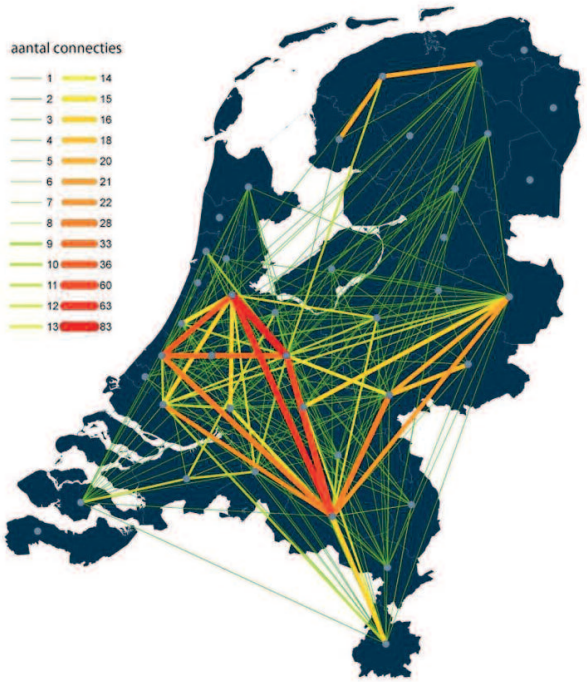

Bron: CBS/Bewerking NEO Observatory

Hoge arbeidsmarktdeelname, lage werkloosheid en groot aandeel hoger opgeleiden

Het percentage personen in de leeftijd 15-74 jaar in de provincie Utrecht+ dat werkt of werkt zoekt, (de arbeidsdeelname of participatiegraad) is in de provincie Utrecht+ met 72 procent hoger dan Nederland en de metropoolregio's. De werkloosheid in de provincie Utrecht+ is in vergelijking met Nederland en de metropoolregio's laag met 5,1 procent van de beroepsbevolking in 2016. De hoge participatie en lage werkloosheid in de provincie Utrecht+ verklaren we door het zeer grote aandeel hoger opgeleiden in de beroepsbevolking, namelijk ruim 43 procent. Landelijk is dat 35 procent en in de MRA 42 procent. Hoger opgeleiden hebben gemiddeld genomen een hoge participatie en lage werkloosheid. Dat is overal min of meer hetzelfde, maar de provincie Utrecht+ heeft veel hoger opgeleiden in de bevolking 15-74 jaar.

Participatie van 15-74 jarigen op de arbeidsmarkt in de provincie Utrecht+

Participatiegraad naar periode, %

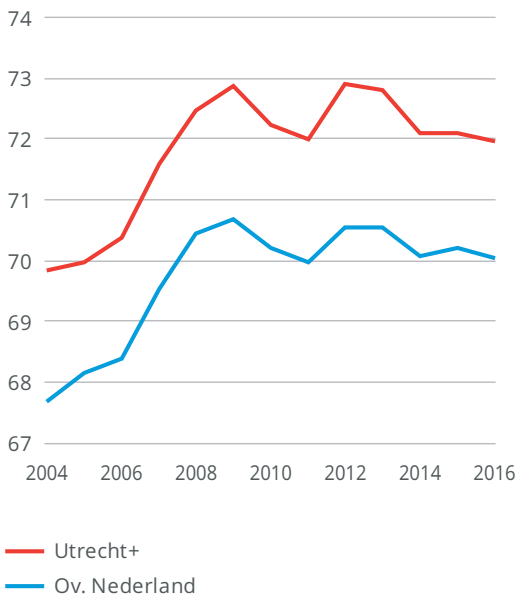

Werkloosheid in de provincie Utrecht+

Werkloosheid 15-74 jarigen in % van de beroepsbevolking

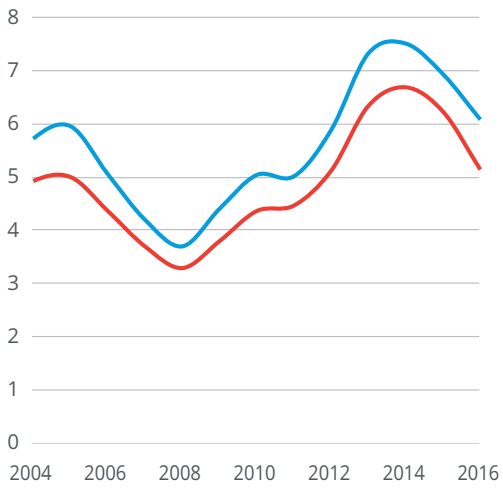

Bron: CBS/Bewerking NEO Observatory

Arbeidsmarkt verkrapt door aanhoudende vraag hoger opgeleiden

Opvallend is dat de participatie als geheel enigszins is afgenomen, ondanks de gemiddeld lage en dalende werkloosheid. Het blijkt dat ondanks de aantrekkende werkgelegenheid de participatie van lager en middelbaar opgeleiden sterker afnam en die van hoger opgeleiden slechts beperkt. Waarschijnlijk is ontmoediging onder middelbaar en lager opgeleiden de belangrijkste oorzaak, gevoegd bij krapte en mismatch onder hoger opgeleiden. Ontmoediging treedt op als mensen werkzoekend zijn, eventueel na baanverlies, en niet meer de verwachting hebben een nieuwe werkkring te vinden. Zij geven het zoeken naar werk op en verlaten de beroepsbevolking en behoren dan tot de overige bevolking 15-74 jaar, waar zij zich richten op gezinstaken, vrijwilligerswerk of anderszins. Voor middelbaar en lager opgeleiden neemt de werkgelegenheid in de commerciële dienstensector zoals ICT, financiële en specialistische zakelijke diensten af en is er geen alternatieve werkgelegenheid in de overwegend consumentendiensten. Er is sprake van een toenemende spanning op de arbeidsmarkt vanwege de toenemende vraag naar hoger opgeleiden, maximaal aan het werk, en de afnemende participatie van lager en middelbaar opgeleiden.

UWV spanningsindicator arbeidsmarkt

Openstaande vacatures ten opzichte van de werkzoekenden

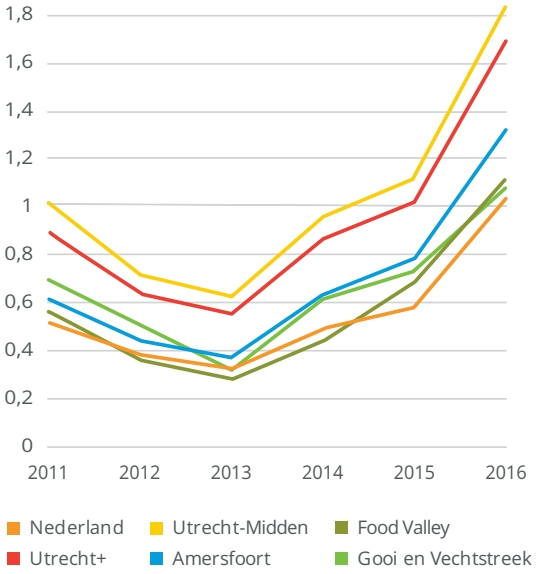

	Spanningsindicator 2016	Groei 2011-2016
ICT	6,1	2,8
Medisch	4,0	2,2
Horeca	3,5	2,4
Bedrijfseconomisch spec.	2,4	1,0
High Tech	2,3	1,1

Bron: UWV/Bewerking NEO Observatory

Participatie naar opleidingsniveau in de provincie Utrecht+

Participatie 15-74 jarige naar opleiding, %

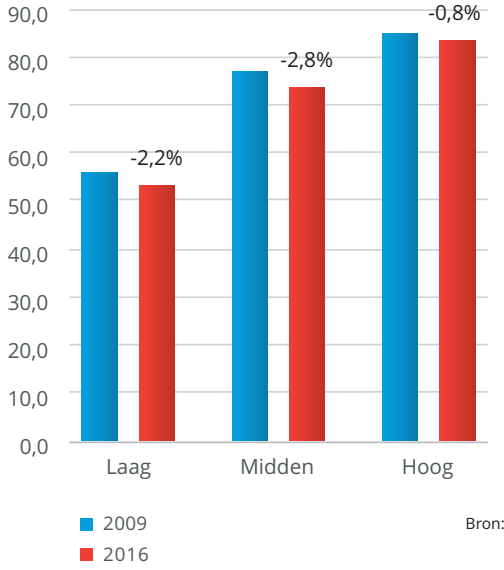

Bron: CBS

In- en uitgaande pendel nemen toe

Een analyse van het woon-werkverkeer laat zien dat de inkomende en uitgaande pendel van de gehele regio toeneemt over de jaren 2009-2016, terwijl het aantal personen dat in de provincie Utrecht+ woont en werkt afneemt. Dit wijst op een toenemend aandeel hoger opgeleiden op de arbeidsmarkt van de provincie Utrecht+. De woon-werk afstand voor hoger opgeleiden is over het algemeen groter dan die van lager en middelbaar opgeleiden. Economische groei leidt via de voort-durende toename van het opleidingsniveau tot extra mobiliteit.

Deze ontwikkeling kent een duidelijke reden. Er is sprake van een toenemende ruimtelijke uitsorte-ring van wonen en werken. Deze uitsortering wordt vooral gedreven door ruimtelijk ongelijke verhuis-stromen, zowel van woon- als van werkadressen. Door het uit elkaar groeien van woon- en werklo-caties nemen de pendelbewegingen toe. Bovendien neemt het opleidingsniveau van de (werkzame) beroepsbevolking toe, waardoor de bereidheid om te pendelen toeneemt.

In- en uitgaande pendel

Verschil aantal arbeidsplaatsen en werkzame personen naar regio; werken en wonen in dezelfde regio, inkomende en uitgaande woon-werkstromen, 2009-2016

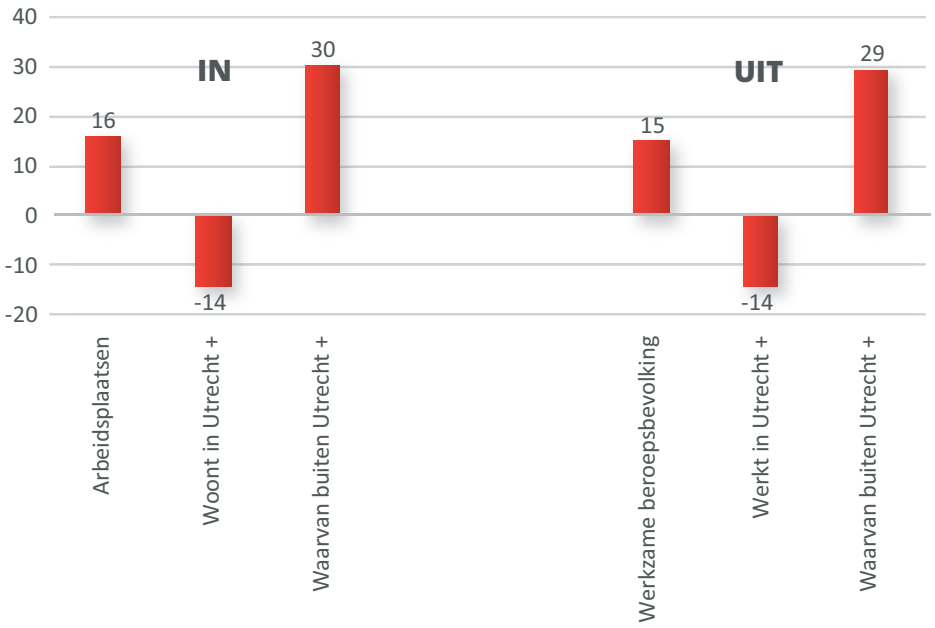

Bron: CBS/Bewerking NEO Observatory

Pendelstromen van kenniswerkers nemen vooral tussen steden toe

De groei van zowel de hoger opgeleide beroepsbevolking als de werkgelegenheid voor hoger opgeleiden concentreert zich vooral in stedelijke gebieden, binnen en buiten provincie Utrecht. Omdat arbeidsmarkten voor met name hoger opgeleid werk ruimtelijk relatief uitgestrekt zijn, leidt die stedelijke concentratie ertoe dat pendelstromen van hoger opgeleiden vooral tussen steden en stadsregio's onderling snel groeien, over relatief lange afstanden. Er ontstaat een interstedelijk netwerk voor kenniswerk dat de provinciegrenzen overschrijdt. Verwacht mag worden dat deze structurele ontwikkeling in de komende decennia doorzet.

Pendelstromen van kenniswerkers

Ontwikkeling van pendelstromen van hoger opgeleiden van en naar gemeenten in het gebied Utrecht+: %-verschil tussen gemiddelde dagelijkse stromen in de periode 2007-2010 en de periode 2011-2014, in vijf groeiklassen

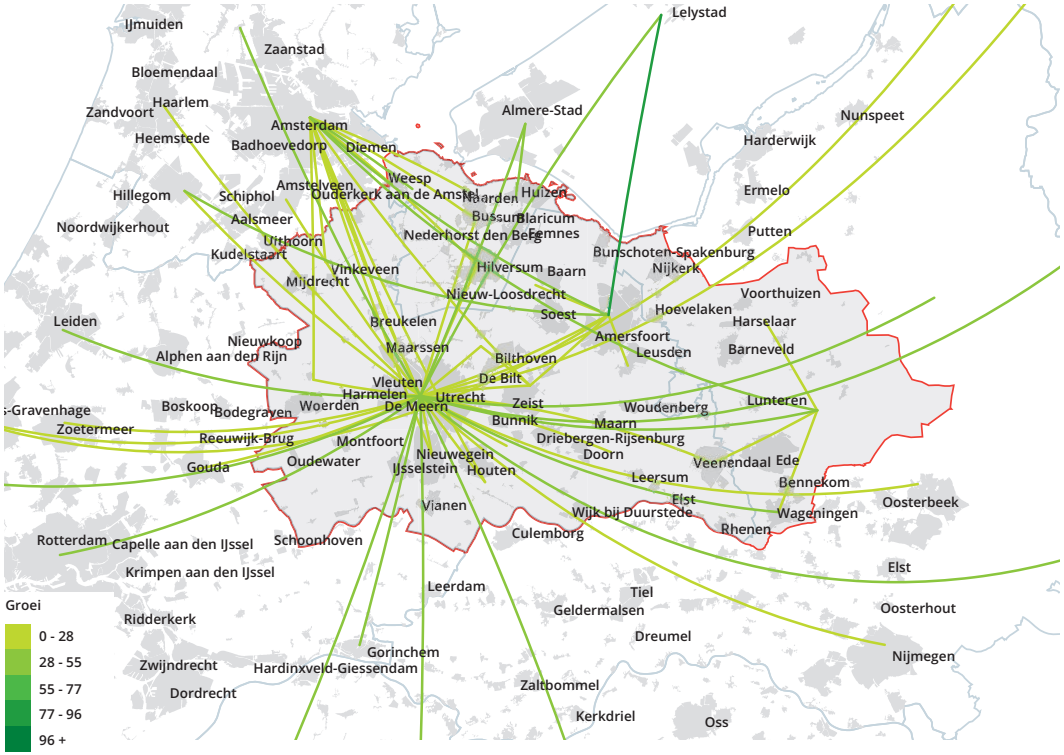

Bron: CBS (1985-2014) Bewerking: Tordoir & Poorthuis

Kantoorruimte kent nog een aanzienlijke leegstand

Er doen zich twee belangrijke regionale ontwikkelingen voor als het gaat om de werklocaties. Ten eerste wordt in toenemende mate gewerkt (door zelfstandigen en werknemers) op informele werklocaties (behoren niet tot een bedrijventerrein/kantorenpark). Ten tweede is het aanbod van kantoren en bedrijfsruimten, en de daarmee gepaard gaande structurele leegstand, in de periode 2013-2016 verder gegroeid. De kantorenmarkt in Utrecht lijkt zich echter, net als in Amsterdam, te herstellen. De afgelopen jaren is de bedrijven- en locatiedynamiek ondanks de crisis groot geweest. Dit uit zich in veel oprichtingen, en in mindere mate ook veel opheffingen van bedrijfsvestigingen. Het aantal bedrijfsvestigingen verder is toegenomen, maar de werkgelegenheid is nauwelijks gegroeid. Dit komt door krimp van bestaande bedrijven, en de kleine omvang van nieuwe bedrijven (veelal zzp-ers). De economische concentraties zijn de afgelopen jaren steeds meer naar elkaar toegegroeid, vooral in de ruimte tussen de stadsgewesten Utrecht, Amersfoort en Gooi en Vechtstreek, en langs de transportassen tussen de steden.

Leegstand kantoorruimte in de provincie Utrecht+

Leegstand kantoren als percentage van verhuurbare oppervlakte, 2016

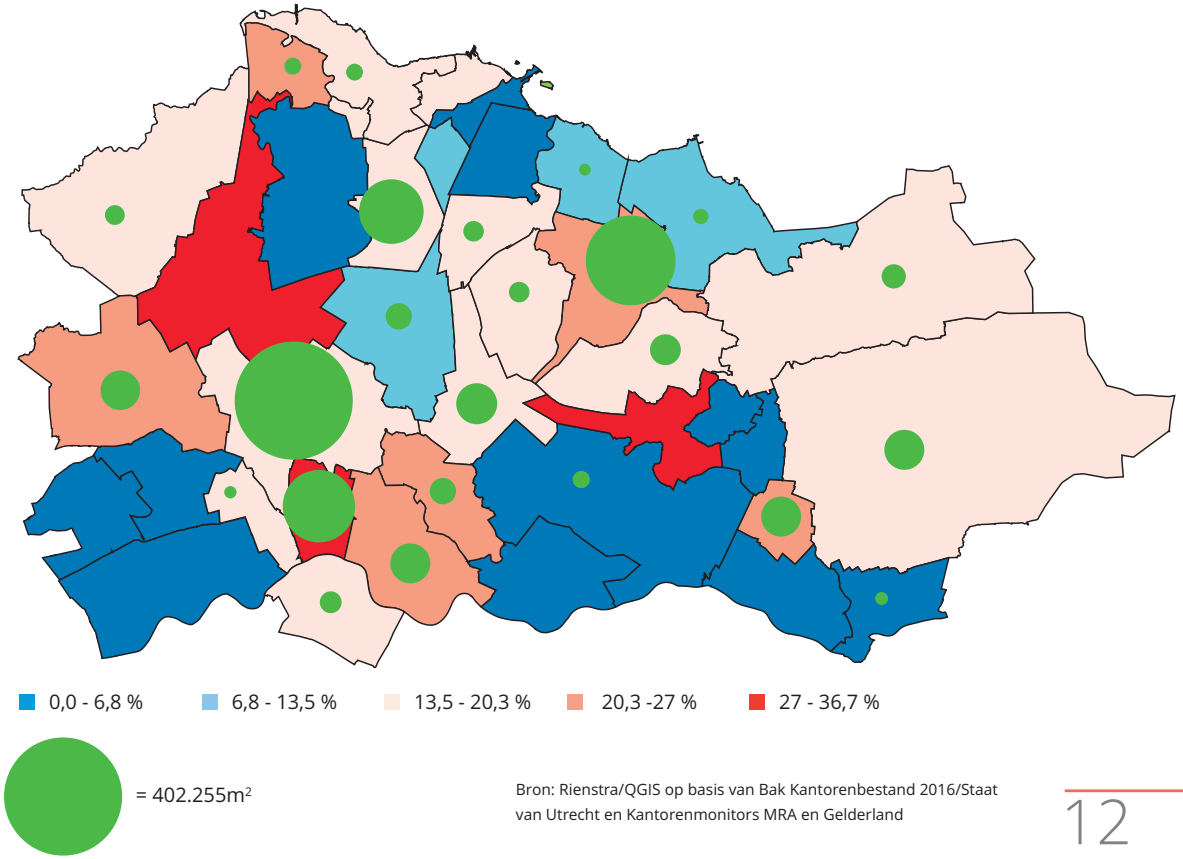

Bron: Rienstra/QGIS op basis van Bak Kantorenbestand 2016/Staat van Utrecht en Kantorenmonitors MRA en Gelderland

Provincie Utrecht+ sterk in publieke R&D

De R&D-uitgaven zijn bovengemiddeld hoog en nemen toe. De provincie Utrecht scoort uitstekend op publieke R&D (met sterke focus bij medische wetenschappen) dankzij de centrale rol van Universiteit Utrecht, UMC Utrecht, Prinses Maxima Center en de aanwezigheid van publieke kennisinstellingen zoals het KNMI, RIVM, Hubrechtinstituut, Trimbos Instituut en TNO. De aanwezigheid van Wageningen Campus, met de WUR en R&D-vestigingen van Friesland Campina en Unilever versterkt dit beeld. Over de hele linie is het aandeel private R&D echter relatief klein. Innovatienetwerken en leiderschap voor innovatie zijn minder sterk ontwikkeld dan op basis van andere kenmerken van de regio mag worden verwacht. Ondanks de relatieve sterke vertegenwoordiging van snelgroeiende bedrijven in Utrecht, neemt het aantal bedrijven met een substantiële omvang (5+/250+ werknemers) af, zelfs in sterkere mate dan voor Nederland als geheel. De financiering voor MKB bedrijven is ondergemiddeld ontwikkeld, terwijl Venture Capital investeringen juist bovengemiddeld zijn.

Publieke R&D notering in EU

Overzicht indicatoren EU Regional Innovation Scoreboard (2017), in rangnummer

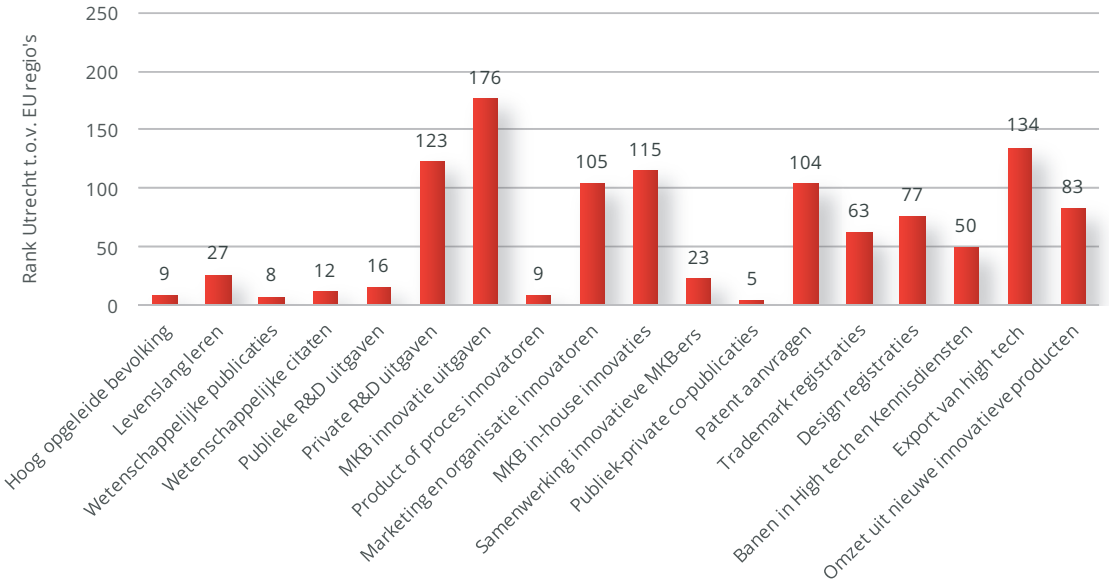

bron: European Commission

Provincie Utrecht heeft beste voedingsbodem voor ondernemerschap

De provincie Utrecht heeft relatief veel snelgroeiende bedrijven; dit zijn met name MKB-bedrijven die zich richten op nieuwe ICT-toepassingen. In de Europese ranglijsten voor regionale concurrentiekracht en innovatie behoort de provincie Utrecht+ al jaren tot de top van Europa, waaronder een 2e plaats op de Regional Competitiveness Index 2016 van de EU/Directoraat-General Regio (zie samenvatting). Ondanks de uiterst goede kwaliteit van de economische structuur, blijft het niveau van innovatie achter (23e plaats in Europa, hoogste Nederlandse notering). Het Utrechtse ecosysteem voor ondernemerschap is het best in Europa ontwikkelde van Nederland. In de provincie Utrecht zijn alle basisvoorwaarden goed op orde, zoals goed functionerende instituties, infrastructuur, aanwezigheid van hoger opgeleiden en gebruik van ICT door bedrijven en huishoudens. Bedrijvigheid in de ICT is buitengewoon goed vertegenwoordigd.

Provincie Utrecht heeft beste voedingsbodem voor ondernemerschap

Positie van de provincie Utrecht op de pijlers van de regionale concurrentie index van DG Regio, 2016

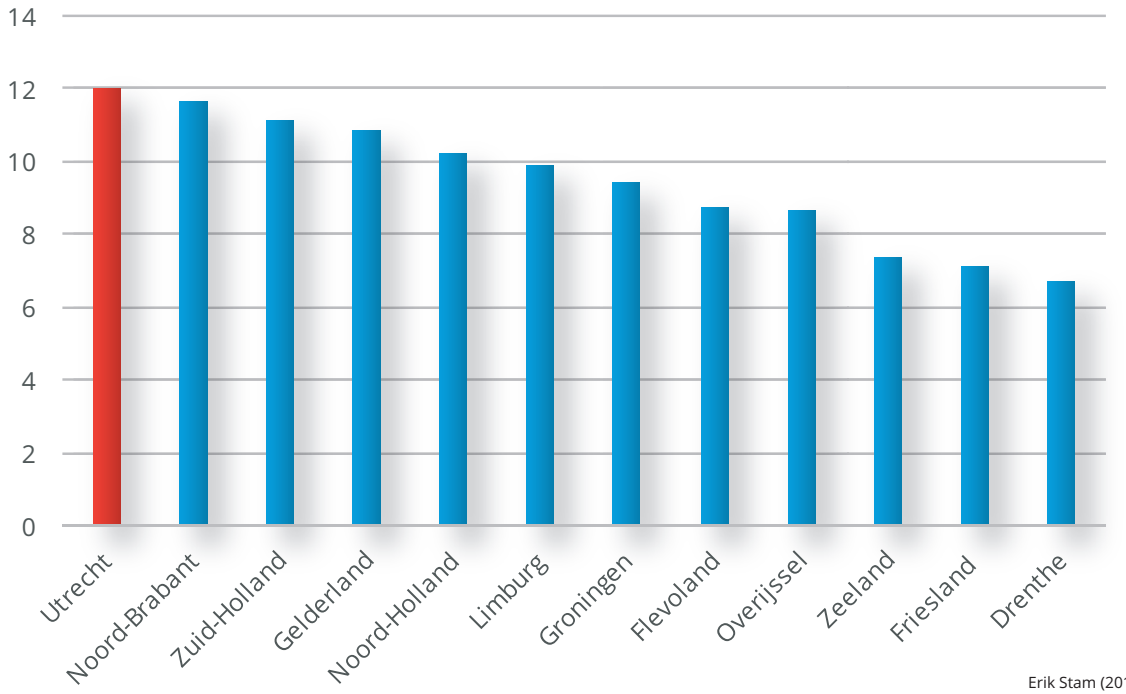

Erik Stam (2017)

Conclusie

De provincie Utrecht+ staat er qua economische structuur en concurrentiekracht sterk voor, zo laat de Regional Competitiveness Index van DG Regio zien. Niettemin groeit het BRP van de provincie Utrecht+ ongeveer even snel als landelijk; hetzelfde geldt voor de werkgelegenheid. Het blijkt uit een analyse van de zakelijke transacties dat de provincie Utrecht in hoofdzaak commerciële diensten aan Overig Nederland levert. Het groeipad is dan ook afhankelijk van de economische ontwikkeling van Nederland, met name bij de afnemers van deze diensten (industrie en andere dienstenaanbieders). Extra groei uit synergie tussen sectoren en bedrijven (agglomeratievoordeel) treedt niet op in de provincie Utrecht+, in tegenstelling tot de MRA en Zuidoost-Noord-Brabant.

De bevolking groeit er in verhouding tot de werkgelegenheid sneller. Daarmee is de woonfunctie van de provincie Utrecht+ sterker geworden. Wel is de arbeidsparticipatie hoger dan gemiddeld en is de werkloosheid juist lager. De participatie in de provincie Utrecht+ heeft echter een afnemende tendens, sterker dan Nederland, en dit treedt juist onder lager en middelbaar opgeleiden op, terwijl de werkgelegenheid al herstelde tussen 2014 en 2016. De arbeidsmarkt blijkt juist in de stadsgewesten Utrecht en Amersfoort krap te zijn. Tegelijkertijd zijn hoger opgeleiden schaars. Aansluiting van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt is voor de economische ontwikkeling cruciaal, alsmede extra banen voor lager en middelbaar opgeleiden met het oog op een inclusieve samenleving. Pendelcijfers laten zien dat er een toenemende inkomende en uitgaande pendel is, gevoegd bij een verdergaande ruimtelijke uitsortering van woon- werkmilieus. De provincie Utrecht+ heeft in hoofdzaak drie woonwerkmilieus: de beide stadsgewesten, de welvarende gemeenten op zand, en de meer agrarische gemeenten op het veen. De geleding loopt langs inkomens-, opleidings- en sociaal-culturele lijnen.

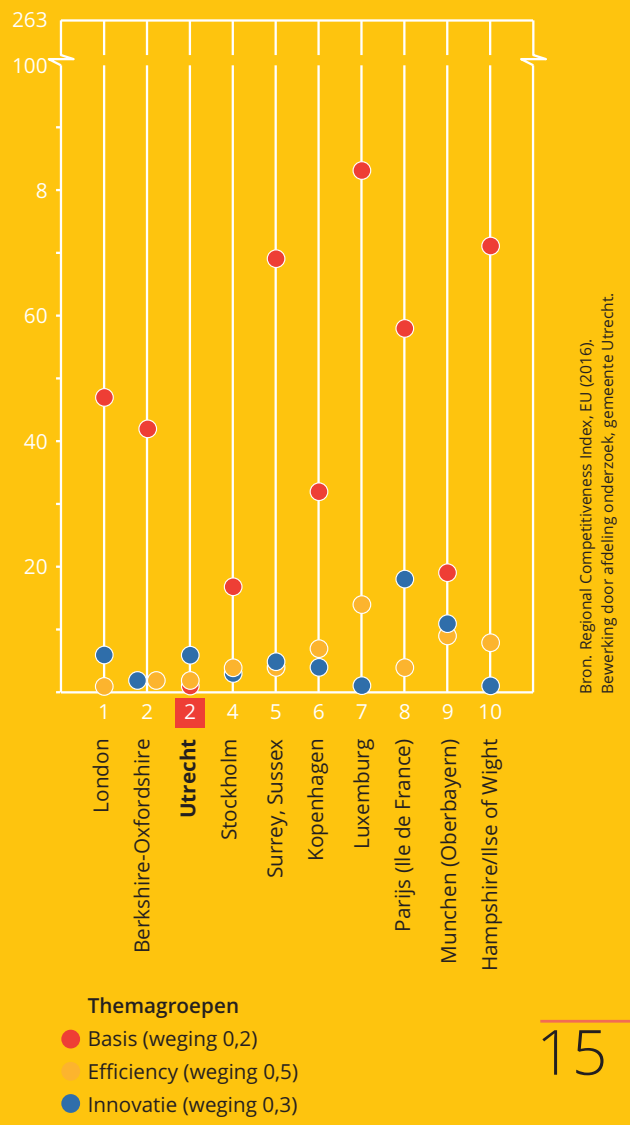

Bron. Regional Competitiveness Index, EU (2016).
Bewerking door afdeling onderzoek, gemeente Utrecht.

Een toenemend deel van de werkgelegenheid is gevestigd op zogenaamde informele werklocaties. Tevens is het aanbod van kantoren en bedrijfsruimten, en de daarmee gepaard gaande structurele leegstand, sinds 2013 verder gegroeid, hoewel kantorenmarkt in Utrecht zich als eerste in Nederland lijkt te herstellen. Van groot belang is dat de economische concentraties de afgelopen jaren ruimtelijk steeds meer naar elkaar zijn toegegroeid, vooral in de ruimte tussen de stadsgewesten Utrecht – Amersfoort – Gooi en Vechtstreek en langs de transportassen.

De provincie Utrecht heeft een uitstekende uitgangspositie qua economische structuur met relatief hoge uitgaven aan R&D, een hoge positie qua regionale concurrentiekracht en het best ontwikkelde ecosysteem voor ondernemerschap. De R&D uitgaven zijn echter in hoofdzaak in de publieke sfeer en gekoppeld aan de Universiteit Utrecht en het UMC Utrecht. De provincie Utrecht kent slechts enkele grote (industriële) bedrijven met een hoge R&D intensiteit en innovatienetwerken en leiderschap voor innovatie zijn relatief minder sterk ontwikkeld. De mate van innovatie is lager dan op basis van de economische structuur verwacht kan worden.

Voor provincie Utrecht+ is het vasthouden, verbeteren en verder benutten van de economische structuur een uitdaging voor de toekomst. Niet alleen in vergelijking (en samenhang) met vergelijkbare Nederlandse regio's (MRA, MRDH, Zuidoost-Noord-Brabant), maar ook juist ten opzichte van buitenlandse regio's. Daar waar in het verleden de groei gedreven werd door kennisintensieve diensten (met name ICT, zakelijke en financiële diensten), lijkt de groei nu meer gedreven te worden door consumentendiensten en de zorg. De regio realiseert en etaleert onvoldoende op hoogwaardige kennis gebaseerde groeikansen, in bijvoorbeeld de ICT, life sciences en clean tech. De infrastructuur, het talent en de kennis zijn er, maar met het oog op bovengemiddelde economische groei en extra werkgelegenheid voor lager en middelbaar opgeleiden (de inclusieve samenleving) lijkt het vooralsnog onvoldoende te worden ingezet om maatschappelijk en economisch relevante kansen te herkennen en realiseren.

Druk op bereikbaarheid neemt toe door toename van zowel inkomende als uitgaande pendel (voor alle opleidingsniveaus)

Grote (internationale) economische potentie door kennisvoorsprong, bijvoorbeeld in Health en ICT

September 2017
Het Economisch Beeld Utrecht+ is ontwikkeld in opdracht van de provincie Utrecht.
Contact: michiel.linskens@provincie-utrecht.nl
Vormgeving: WAT ontwerpers